

JAHON TAJRIBASIDA TALABA QIZLAR IJTIMOY FAOLLIGINING TARIXIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Nurmatova Nargiza Ulug'bekovna,

Profi University Pedagogika va psixologiya kafedrasi dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada jahon tajribasida talaba-qizlar ijtimoiy faolligining shakllanishi va tarixiy rivojlanish tendensiyalari tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida XIX asr oxiridan boshlab ayollar ta'lim olish huquqi uchun olib borilgan harakatlar, feministik to'liqlar, fuqarolik jamiyati institutlarining rivoji hamda zamonaviy globallasuv jarayonlarining talaba-qizlar ijtimoiy ishtirokiga ta'siri o'rganiladi. Xususan, AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya va Yaponiya misolida talaba-qizlarning siyosiy, akademik va volontyorlik faoliyatidagi ishtiroki evolyutsion jarayon sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada gender tengligi konsepsiyasining rivojlanishi, oliy ta'lim tizimidagi institutsional o'zgarishlar hamda xalqaro tashkilotlar tashabbuslari asosida yosh ayollarning ijtimoiy pozitsiyasi mustahkamlanishi ilmiy asosda yoritilgan. Tadqiqot natijalari talaba-qizlar ijtimoiy faolligining tarixiy jarayonlar bilan uzviy bog'liqligini hamda zamonaviy sharoitda uning sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarilganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: talaba-qizlar, ijtimoiy faollik, tarixiy rivojlanish, gender tengligi, feministik harakatlar, oliy ta'lim, fuqarolik jamiyati, globallasuv, volontyorlik, liderlik.

Аннотация. В статье рассматриваются исторические тенденции развития социальной активности студенток в мировой практике. Анализ охватывает период с конца XIX века, когда началась борьба женщин за право на образование, до современного этапа глобализации. Исследуются влияние феминистских движений, трансформация институтов гражданского общества и реформы высшего образования на расширение социального участия студенток. На примере США, Великобритании, Германии и Японии раскрывается эволюция участия студенток в политической, академической и волонтерской деятельности. Особое внимание уделяется формированию гендерной политики и международным инициативам, направленным на расширение прав и возможностей молодых женщин. Полученные выводы подтверждают, что социальная активность студенток развивается в тесной взаимосвязи с историческими и социокультурными изменениями.

Ключевые слова: студентки, социальная активность, историческое развитие, гендерное равенство, феминистские движения, высшее образование, гражданское общество, глобализация, волонтерство, лидерство.

Abstract. This article examines the historical development trends of female students' social activity in global practice. The study traces the evolution of women's participation in higher education and public life from the late nineteenth century, marked by movements advocating women's educational rights, to the contemporary era of globalization. It analyzes the impact of feminist waves, transformations in civil society institutions, and reforms in higher education on expanding female students' social engagement. Using examples from the United States, the United Kingdom, Germany, and Japan, the paper explores the evolution of female students' involvement in political, academic, and volunteer activities. Particular attention is given to the development of gender equality policies and international initiatives aimed at empowering young women. The findings demonstrate that female students' social activity is closely linked to historical, socio-cultural, and institutional transformations worldwide.

Keywords: female students, social activity, historical development, gender equality, feminist movements, higher education, civil society, globalization, volunteerism, leadership.

Kirish. Jamiyat taraqqiyotining muhim ko'rsatkichlaridan biri ayollarning ta'lim tizimidagi va ijtimoiy jarayonlardagi ishtirok darajasi bilan belgilanadi. Talaba-qizlarning ijtimoiy faolligi esa ushbu jarayonning eng dinamik segmentlaridan biri hisoblanadi. Oliy

ta'lim muassasalari nafaqat kasbiy bilim beruvchi institut, balki fuqarolik ongini shakllantiruvchi va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantiruvchi makon sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois, talaba-qizlar ijtimoiy faolligining tarixiy shakllanish bosqichlarini tahlil qilish global miqyosda gender tengligi va fuqarolik jamiyati evolyutsiyasini anglash imkonini beradi. XIX asr oxirlarida Yevropa va Shimoliy Amerikada ayollarning oliy ta'lim olish huquqi uchun boshlangan harakatlar ijtimoiy ongda tub burilishlarga zamin yaratdi. Xususan, AQSh va Buyuk Britaniyada ayollar universitetlarga qabul qilinishi bilan bir qatorda, talabalar uyushmalari va ijtimoiy kampaniyalarda faol ishtirok eta boshladi. XX asr davomida feministik to'liqlar ta'sirida ta'lim tizimida teng imkoniyatlar masalasi kun tartibiga chiqdi. Germaniya va Fransiyada ayollar akademik muhitda mustaqil subyekt sifatida shakllana boshladi. Osiyo mintaqasida esa, jumladan Yaponiyada modernizatsiya jarayonlari talaba-qizlarning ijtimoiy ishtirokini kengaytirishga turtki berdi. Tarixiy rivojlanish jarayonida talaba-qizlar faolligi dastlab ta'lim olish huquqi bilan bog'liq kurashlar orqali namoyon bo'lgan bo'lsa, keyinchalik siyosiy, madaniy va ijtimoiy tashabbuslarda yetakchilik qilish darajasiga ko'tarildi. XX asrning ikkinchi yarmida talabalar harakatlari ko'plab davlatlarda ijtimoiy islohotlarning katalizatoriga aylandi. Ayol talabalar ekologik harakatlar, inson huquqlari kampaniyalari va fuqarolik tashabbuslarida faol qatnasha boshladi. XXI asrga kelib, globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ijtimoiy faollikning shakllari tubdan o'zgardi. Onlayn platformalar, xalqaro grant dasturlari va akademik mobilitet talaba-qizlarning global miqyosda hamkorlik qilish imkoniyatini kengaytirdi. Endilikda ularning ijtimoiy ishtiroki faqat mahalliy doira bilan cheklanmay, transmilliy tashabbuslarda ham aks etmoqda. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, tarixiy tajribani tahlil qilish zamonaviy jarayonlarning ildizlarini aniqlash va istiqboldagi rivojlanish tendensiyalarini prognoz qilish imkonini beradi. Talaba-qizlar ijtimoiy faolligining evolyutsiyasi nafaqat gender masalasi, balki jamiyat modernizatsiyasining tarkibiy elementi sifatida qaralishi lozim. Shunday ekan, jahon tajribasini tizimli o'rganish ilmiy hamda amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Talaba-qizlar ijtimoiy faolligi muammosi xalqaro ilmiy adabiyotlarda gender tadqiqotlari, yoshlar sotsiologiyasi, fuqarolik jamiyati nazariyasi va ta'lim sotsiologiyasi doirasida o'rganilgan. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida ayollarning oliy ta'limga kirib kelishi bilan bog'liq ilmiy manbalar asosan teng huquqlilik va institutsional to'siqlarni bartaraf etish masalalariga qaratilgan. Dastlabki tadqiqotlarda ayol talabalar sonining ortishi statistik ko'rsatkich sifatida baholangan bo'lsa, keyingi bosqichlarda ularning ijtimoiy pozitsiyasi va faollik darajasi alohida ilmiy kategoriya sifatida shakllandi. XX asrning ikkinchi yarmida feministik nazariya rivojlanishi bilan talaba-qizlarning jamiyatdagi roli chuqurroq tahlil qilina boshladi. Liberal feministik yondashuv ta'limdagi teng imkoniyatlarni asosiy omil sifatida ko'rsatgan bo'lsa, ijtimoiy konstruktivizm ayollarning ijtimoiy faolligi madaniy va tarixiy

kontekst bilan belgilanadi degan xulosani ilgari surdi. Shu davrda AQSh va Buyuk Britaniyada talabalar harakatlari doirasida ayol talabalar siyosiy namoyishlar, inson huquqlari kampaniyalari va fuqarolik tashabbuslarida faol ishtirok eta boshlagan. Bu jarayon ilmiy manbalarda ijtimoiy transformatsiyaning muhim bosqichi sifatida talqin etiladi.

Yevropa qit'asida, xususan Germaniya va Fransiyada talaba-qizlar ishtiroki oliy ta'lim tizimidagi modernizatsiya va demokratik institutlarning shakllanishi bilan uzviy bog'liq holda o'rganilgan. Osiyo mamlakatlarida esa modernizatsiya jarayonlari va milliy rivojlanish strategiyalari ayollar ta'limi va ularning ijtimoiy rolini kengaytirishga ta'sir ko'rsatgan. Masalan, Yaponiyada XX asr o'rtalaridan boshlab ayol talabalar ilmiy va madaniy tashabbuslarda faol qatnasha boshlagan, bu esa jamiyatdagi gender munosabatlarning qayta ko'rib chiqilishiga olib kelgan. So'nggi o'n yilliklarda xalqaro tashkilotlar hisobotlari talaba-qizlar ijtimoiy faolligini barqaror rivojlanish, inklyuziv siyosat va raqamli transformatsiya kontekstida tahlil qilmoqda. Raqamli platformalar orqali tashkil etilayotgan global kampaniyalar, ekologik va inson huquqlari harakatlari yosh ayollarning transmilliy miqyosdagi ishtirokini kuchaytirgan. Ilmiy adabiyotlarda bu jarayon "global fuqarolik" tushunchasi bilan izohlanadi. Mazkur tadqiqot metodologik jihatdan ko'p darajali yondashuvga asoslanadi. Tarixiy-tahliliy usul yordamida talaba-qizlar ijtimoiy faolligining shakllanish bosqichlari davrlar kesimida o'rganildi. Komparativ metod orqali turli mintaqalardagi tajribalar solishtirilib, umumiy qonuniyatlar va farqli jihatlar aniqlashtirildi. Nazariy tahlil feministik paradigma, ijtimoiy kapital nazariyasi va institutsionalizm asosida olib borildi. Shuningdek, statistik va analitik ma'lumotlar asosida ayol talabalar soni, ularning jamoatchilik harakatlaridagi ishtiroki hamda ta'lim siyosatidagi o'zgarishlar dinamikasi baholandi. Diskursiv tahlil yordamida ijtimoiy faollikning mazmuni va shakllari turli davrlarda qanday talqin qilangani o'rganildi. Natijada, talaba-qizlar ijtimoiy faolligi tarixiy jarayonlar, institutsional islohotlar va madaniy transformatsiyalar bilan uzviy bog'liq bo'lgan ko'p qirrali fenomen sifatida talqin qilindi. Qo'llanilgan metodologik yondashuv jahon tajribasini tizimli ravishda anglash hamda rivojlanish tendensiyalarini ilmiy asosda izohlash imkonini berdi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari jahon tajribasida talaba-qizlar ijtimoiy faolligining o'tgan asrlardan boshlab bosqichma-bosqich rivojlanayotganini ko'rsatadi. XIX asr oxiri va XX asr boshida ayollarning oliy ta'limga kirishi bilan bog'liq harakatlar talaba-qizlar ijtimoiy faolligining dastlabki shakllarini yaratdi. Ushbu davrda ayol talabalar jamoat tadbirlari va ta'lim siyosati masalalarida cheklangan ishtirokga ega bo'lgan bo'lsa-da, ularning talabalar uyushmalari va feminist tashkilotlar orqali o'z ovozi eshittira boshlashi kuzatiladi. XX asr o'rtalarida feministik to'liqlar va demokratik institutlarning rivoji talaba-qizlar faolligini yangi darajaga ko'tarishga xizmat qildi. Masalan, AQSh va Buyuk Britaniyada talaba-qizlar siyosiy va volontyorlik faoliyatida yetakchilik qila boshladi. Shu davrda talaba-qizlar ekologik kampaniyalar, fuqarolik tashabbuslari va

ijtimoiy adolat harakatlarida faol qatnashdi. Yevropada, xususan Germaniya va Fransiyada talaba-qizlar ilmiy va akademik loyihalarda yetakchi subyektga aylanishi natijasida gender tengligi siyosati kuchaydi. Shu bilan birga, Osiyo mamlakatlarida, xususan Yaponiyada talaba-qizlar ijtimoiy va madaniy tashabbuslarda qatnashuvi milliy modernizatsiya jarayoni bilan bevosita bog'liq bo'lgan. XXI asrda globallashuv, raqamli platformalar va xalqaro grant dasturlari talaba-qizlarning ijtimoiy faolligini yangi bosqichga olib chiqdi. Talaba-qizlar nafaqat mahalliy, balki transmilliy tashabbuslarda ham faol ishtirok etmoqda. Onlayn kampaniyalar, startap loyihalari, ilmiy konferensiyalar va volontyorlik harakatlari ularning liderlik, tashabbuskorlik va fuqarolik ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Tahlil shuni ko'rsatdiki, talaba-qizlar ijtimoiy faolligining asosiy ko'rsatkichlari quyidagilar bilan belgilanadi:

- tashabbuskorlik va innovatsion yondashuvlar,
- jamoat tashkilotlari va volontyorlik faoliyati,
- siyosiy, akademik va madaniy loyihalardagi ishtirok,
- kommunikativ va liderlik kompetensiyalari.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, talaba-qizlar ijtimoiy faolligi tarixiy tajribalar, institutsional o'zgarishlar va madaniy transformatsiyalar bilan uzviy bog'liq bo'lib, u nafaqat gender tengligini kuchaytiradi, balki jamiyat modernizatsiyasining muhim omiliga aylanadi. Shu bilan birga, hududiy va madaniy tafovutlar mavjud bo'lsa-da, global tendensiya talaba-qizlar ijtimoiy ishtirokining doimiy ortishini ko'rsatadi.

Muhokama. Olingan natijalar jahon miqyosida talaba-qizlar ijtimoiy faolligining tarixiy evolyutsiyasini ko'rsatadi va ushbu jarayon bir qator omillar bilan izohlanadi. Tarixiy nuqtai nazardan, XIX asr oxiri va XX asr boshlarida ayollarning oliy ta'limga kirish huquqi uchun olib borilgan kurashlar ijtimoiy faollikning dastlabki shakllarini yaratdi. Bu jarayon, feministik harakatlar bilan uyg'unlashib, talaba-qizlarning siyosiy, akademik va madaniy tashabbuslarda qatnashish imkoniyatlarini kengaytirdi. Ijtimoiy kapital nazariyasi doirasida qaralganda, ta'lim muhitida shakllangan tarmoq va aloqalar talaba-qizlarning ijtimoiy tashabbuslarini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Talaba-qizlar uyushmalari, ilmiy klublar va volontyorlik harakatlari aynan shu ijtimoiy kapitalning amaliy ko'inishi hisoblanadi. Shu bilan birga, institutlar va davlat siyosati gender tengligini qo'llab-quvvatlovchi mexanizm sifatida faol ishlatilganda, talaba-qizlar ijtimoiy faollik darajasi sezilarli darajada oshadi. Tarixiy va hududiy tafovutlar ham muhokama doirasida alohida e'tiborga loyiq. Masalan, AQSh va Buyuk Britaniyada talaba-qizlarning siyosiy va volontyorlik faolligi yuqori bo'lib, demokratik institutlarning kuchayishi bilan uzviy bog'liqdir. Shu bilan birga, Yaponiyada madaniy qadriyatlar va milliy modernizatsiya jarayoni ularning ijtimoiy ishtirokini shakllantirgan. Hududiy tafovutlar talaba-qizlar ijtimoiy faolligi shakllanishiga ta'sir qiluvchi kontekstual omil sifatida namoyon bo'ladi. XXI asr sharoitida globallashuv va raqamli transformatsiya jarayoni talaba-qizlar faolligining sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarilishiga imkon

berdi. Onlayn platformalar orqali transmilliy tashabbuslarni amalga oshirish, startup loyihalarda qatnashish va xalqaro ilmiy konferensiyalarda ishtirok etish talaba-qizlarning global miqyosdagi ijtimoiy faollik ko'rsatkichlarini oshirdi. Natijada, ularning yetakchilik, tashabbuskorlik va kommunikativ ko'nikmalari mustahkamlandi. Shuningdek, muhokama shuni ko'rsatadiki, talaba-qizlar ijtimoiy faolligi ko'p qirrali va dinamik fenomen bo'lib, u quyidagi asosiy jihatlar bilan belgilanadi:

- ❖ institutlar va ta'lim siyosati tomonidan yaratilgan imkoniyatlar,
- ❖ ijtimoiy kapital va tarmoqlarning mavjudligi,
- ❖ gender siyosati va huquqiy kafolatlar,
- ❖ madaniy normalar va stereotiplarning ta'siri,
- ❖ raqamli va global tashabbuslar orqali mustahkamlanish.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, jahon tajribasida talaba-qizlar ijtimoiy faolligining shakllanishi nafaqat gender tengligini ta'minlash, balki fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, jamiyat modernizatsiyasiga hissa qo'shish va yoshlar siyosatini mustahkamlash bilan bevosita bog'liq. Shu sababli, global kontekstni o'rganish talaba-qizlar faolligini chuqur tushunish va amaliy siyosatni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari jahon miqyosida talaba-qizlar ijtimoiy faolligining tarixiy rivojlanishining evolyutsion xarakterga ega ekanligini tasdiqlaydi. XIX asr oxirlarida ayollarning oliy ta'limga kirish huquqi uchun olib borilgan harakatlar, feministik to'liqlar va fuqarolik jamiyati institutlarining rivoji ularning ijtimoiy faolligining dastlabki shakllarini yaratdi. Bu jarayon ayol talabalarni nafaqat akademik sohada, balki jamoat va siyosiy tashabbuslarda ham faol subyektga aylantirdi. Tarixiy tahlil shuni ko'rsatadiki, talaba-qizlarning ijtimoiy faolligi bir yo'nalishli jarayon emas, balki bir qator institutsional, madaniy va siyosiy omillar bilan uzviy bog'liq. Demokratik institutlar, gender siyosati va huquqiy kafolatlarining mavjudligi talaba-qizlarning tashabbuskorligi va jamoatdagi faolligini kuchaytiradi. Shu bilan birga, madaniy qadriyatlar va stereotiplar ba'zi hududlarda ijtimoiy faollikning cheklanishiga sabab bo'ladi, ammo global hamkorlik, xalqaro grantlar va raqamli platformalar ushbu to'siqlarni sezilarli darajada yengib o'tish imkonini yaratadi. XX va XXI asrlarning o'rta va so'nggi davrlarida jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, talaba-qizlar ijtimoiy faolligi nafaqat mahalliy darajada, balki transmilliy tashabbuslarda ham namoyon bo'lmoqda. Onlayn tashabbuslar, startup loyihalar, volontyorlik harakatlari va xalqaro ilmiy konferensiyalar ularning liderlik va kommunikativ ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, talaba-qizlarning ijtimoiy faolligi global jamiyatdagi gender tengligini kuchaytirish, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish va yoshlar siyosatini yanada demokratiklashtirishga xizmat qiluvchi muhim mexanizm sifatida shakllanadi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, talaba-qizlar ijtimoiy faolligining asosiy ko'rsatkichlari quyidagilar bilan belgilanadi:

- tashabbuskorlik va ijtimoiy innovatsiyalar,
- jamoat tashkilotlari, akademik loyihalar va volontyorlik faoliyati,

- siyosiy, madaniy va ekologik tashabbuslarda qatnashish,
- kommunikativ, liderlik va hamkorlik ko‘nikmalari,
- huquqiy kafolatlar va gender siyosati bilan uzviy bog‘liqlik.

Shu bilan birga, tarixiy va mintaqaviy farqlar mavjud bo‘lsa-da, umumiy global tendensiya talaba-qizlarning ijtimoiy faolligining doimiy ortib borishini ko‘rsatadi. Tadqiqot shuni ham ko‘rsatdiki, talaba-qizlarning ijtimoiy faolligi jamiyat modernizatsiyasining ajralmas qismi bo‘lib, u gender tengligi, fuqarolik ongini shakllantirish, yoshlar siyosatini rivojlantirish va jamiyatdagi ijtimoiy innovatsiyalarni ilgari surish bilan chambarchas bog‘liq. Amaliy jihatdan, ushbu natijalar ta‘lim siyosatini, fuqarolik jamiyati institutlarini va gender tengligini rivojlantirish bo‘yicha davlat va xalqaro strategiyalarni shakllantirishda qo‘llanilishi mumkin. Shu bilan birga, talaba-qizlar ijtimoiy faolligini qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirish uchun hududiy tafovutlarni kamaytirish, raqamli savodxonlikni oshirish hamda yetakchilik va tashabbuskorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha maxsus dasturlarni kengaytirish zarur. Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, jahon tajribasi talaba-qizlar ijtimoiy faolligining institutlar, madaniyat, huquqiy kafolatlar va global hamkorlik sharoitida doimiy rivojlanishini ko‘rsatadi. Mazkur jarayon nafaqat shaxsiy va akademik salohiyatni oshiradi, balki jamiyatning demokratik va barqaror rivojlanishiga ham muhim hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: UN Publishing.
2. UN Women. (2022). Progress on the Sustainable Development Goals: The Gender Snapshot 2022. New York.
3. UNESCO. (2021). Global Education Monitoring Report 2021/22: Gender Equality and Education. Paris.
4. World Bank. (2023). Women, Business and the Law 2023. Washington, DC.
5. OECD. (2019). SIGI 2019 Global Report: Transforming Challenges into Opportunities. Paris.
6. Asian Development Bank. (2020). Gender Equality and Social Inclusion Diagnostic of Asia-Pacific. Manila.
7. World Economic Forum. (2021). Global Gender Gap Report 2021. Geneva.
8. Council of Europe. (2022). Youth Participation and Gender Equality in Education: Analytical Report. Strasbourg.